

ПРОУЧВАНЕ НА ПРИРОДНИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Асен Игнатов, Владислав Вергилов, Георги Попгеоргиев, Марио Лангуров,
Николай Симов, Ростислав Бекчиев, Чавдар Гусев, Силвия Тошева

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	
1.2. Методика.....	
1.3. Защитени природни територии и зони в община Кюстендил	
1.4. Списък на идентифицираните райони за наблюдение на обекти включени в подробното проучване.....	
1.5. Благодарности.....	
1.6. Източници	
2. Подробни описания на идентифицираните обекти	
2.1. Местообитания	
2.2. Висши растения.....	
2.3. Насекоми	
2.3.1. Бръмбари.....	
2.3.2. Пеперуди	
2.4. Риби	
2.5. Земноводни и Влечуги.....	
2.6. Птици.....	
2.7. Бозайници	

ВЪВЕДЕНИЕ

Географското положение, геологичното минало и съвременните климатични особености са причина за изключително благоприятната комбинация от местообитания и богато биологично разнообразие на община Кюстендил. Районът в миналото често оставал встрани от вниманието на много изследователи на българската флора и фауна, които обръщали повече внимание на южните части на Струмската долина, заради по-силното средиземноморско влияние. Съвременните изследвания обаче показват, че това е напълно незаслужено. Не случайно в запазената природа на общината все още се срещат много редки и ендемични видове растения и животни, а други считани за изчезнали, се оказва, че са избрали точно тази част от България, за да се завърнат отново. Слабото човешко въздействие, съпроводено с липса на замърсяване или унищожаване на местообитания е причината за запазените популации на видове животни, включени в Червената книга на България и различни европейски и международни природозащитни директиви и документи.

Много хора са чували за Паугалия и нейните богатства, за средновековния Велбъжд и неговата непревземаема крепост. В училище сме учили за съдбоносната за българската държава битка, станала край стените на града, за Ильо войвода, подвизите на комитите от ВМРО и на българския войник през Балканските войни и разбира се през Голямата война. Учили сме и за другите богатства на златната кюстендилска есен, увековечени в картините на Владимир Димитров-Майстора и неотменна част от нашата трапеза.

Но колко хора знаят за скритите следи от геологичното минало, лесно видими в различни части на общината и показващи какво се е случвало десетки милиони години назад, когато не малка част от днес видимото е било дъно на голям воден басейн. Колко от посещаващите общината знаят, че запазените старите гори са дом на завърналия се след 70 години у нас рис, или че тук се срещат застрашените от изчезване пъстър пор и златка, или пък че най-стабилната популация на редкия и реликтен вид алпийски тритон е в Осогово и че той единствено тук лесно може да бъде видян. Само за няколко часа на много места в общината могат да бъдат видени повече видове дневни пеперуди, отколкото се срещат на целите Британски острови. Не е случайно, че на територията на община Кюстендил се намират няколко важни за опазването на птиците места, обитавани от уязвимите и застаршени видове белоопашад мишелов, сокол скитник, сив кълвач, бухал, пернатонога кукумявка и много други.

Районът е богат и с чисти и непроменени от човека реки. Струмския гулеш, струмската говедарка, вардарския скобар, струмската мряна, македоската пъстърва ни се струват обикновени, но можем да ги видим само в няколко реки и никъде другаде по света. Някои от тези реки извираат или преминават през община Кюстендил.

За да стане това богатство познато и да може да бъде ценено от жителите на района и всички български граждани, както и от посетителите и гостите в този прекрасен край на нашата Родина, община Кюстендил стана инициатор на Проучване на природния потенциал на община кюстендил за развитие на туризма.

Проучването включва:

- Преглед на приложимото национално и европейско законодателство в областта на защитеното природно наследство и туризма;
- Проучване на добри практики за разработване, управление и промоциране на защитено природно наследство;
- Идентифициране според методиката и посещение на обекти, които са част от защитеното природно наследство и намиращи се на българската част от трансграничния

регион Македония-България и на територията на община Кюстендил;

- Подробно описание и анализ на защитени, редки, конзервационно значими и интересни за представяне местообитания, растителни, и животински видове;
- Анализ на стойността на обектите.
- Обсъждане и определяне на приоритетни (ключови) райони в община Кюстендил с възможности за развитие на природен туризъм.

1.2.Методика за анализ и оценка на обектите, които ще бъдат включени в

Подобното проучване

Настоящата методика е разработена въз основа прегледа на приложимото национално и европейско законодателство в областта на защитеното природно наследство и туризма и проучване на добри практики за разработване, управление и промотиране на защитено природно наследство.

Тя е изцяло съобразена с поставените цели, заложи в заданието, към които разработването и реализацията на дейност „Preparation of Comprehensive Study” се стреми, а именно:

3.1 Формиране на система от знания, свързани с природното богатство на Община Кюстендил;

3.2 Създаване на отговорно отношение към природата, формиране на екологична култура;

3.3 Надграждане на наличната информация и проучване на възможностите за повишаване на туристическия потенциал на района чрез по-добро опазване и устойчиво ползване на природното наследство на основа по добро познание и развито образование за местното биоразнообразие;

3.4 Създаване на условия за мотивация у подрастващите за грижи и опазване на природата;

Въз основа на гореказаното, методиката се базира на оценка за всеки един обект, съгласно определени критерии.

Критерии за определяне на обектите за включване

- **Природозащитен статут** - Описание на природозащитния статут, включително и при пространствено припокриване на обектите

- **Природозащитно значение** - Посочва се кратка и обобщена информация за най-важните характеристики на предмета на опазване и обявяване на съответната защитена територия или защитена зона

- **Популярност** – въз основа на честота на срещаемост и лесната разпознаваемост, както и присъствието на вида в популярни материали, учебници и народни легенди и предания.

- **Възможност за достоверна идентификация** – за всеки отделен вид на базата на експертна оценка.

- **Достъпност** – наличие на транспортна инфраструктура и обществен транспорт.

- **Ограничения за достъп** – спрямо установените режими налични в ПУ.

- **Ограничения за избягване на безпокойство и несъзнателно унищожаване** – за отделните видове на база експертна оценка за конкретния район или избрано място за наблюдение.

- **Наличие в близост на подходяща туристическа инфраструктура - Възможности за настаняване и изхранване** (в радиус от 10 km - посочват се на база на публикуваната информация)

- **Възможности за пешеходен туризъм** - Посочват се на база публикуваната информация;

- **Други атракции**

Първият критерий се точкува с 0 или 1я в зависимост от наличието на природозащитен статут. Останалите критерии се точкуват от 1 до 3 точки – виж приложената таблица.

Видовете, местообитанията и обектите събрали над 70% от общия брой точки автоматично се класират. Събралите от 50 до 70% се включват по преценка на отговорния експерт. Отделни видове, местообитания и обекти събрали под 50%, които са от особен интерес (висока популярност) се обсъждат от всички експерти преди да бъдат включени.

Всеки класиран вид подлежи на документиране, анализ, оценка и представяне, включващо кратко достъпно интерпретативно описание (на местообитания, защитени растителни и животински видове и др.), снимки и карти (където е нужно и възможно).

Таблица за стойността на отделните критерии при оценката.

Критерии	3 точки	2 точки	1 точка
Природозащитно значение	Присъствието на вида в Червени книги и списъци, Европейски директиви, международни конвенции, ендемизъм, реликтност и рядкост	Само отделно - присъствието на вида в Европейски директиви, международни конвенции или ендемичен, рядък и реликт	Ендемичен или реликтен
Популярност	Разпознаваме от повечето хора и често срещан. Популярен в литературата, учебниц и учебни помагала. Срещан в народни предания и легенди	Срещан в народни предания и легенди и устойчиво разпознаваме от местното население.	Срещаш се в научно-популярни книги и лесен за наблюдение
Възможност за достоверна идентификация	Много лесен за разпознаване и запомняне без нужда от специализирана подготовка	Лесен за разпознаване от любители	Разпознаването изисква специализирани умения
Достъпност	Наличие на добра транспортна инфраструктура и обществен транспорт	Наличие на добра транспортна инфраструктура, но достъпност само с личен транспорт	Липса на добра транспортна инфраструктура
Ограничения за достъп	Няма режими ограничаващи достъпа до територията или	Достъпа е регулиран с предвиден в ПУ или друг документ достъп	Строг режим ограничаващ достъпа

	обекта		
Ограничения за избягване на безпокойство и несъзнателно унищожаване	Няма ограничения	Съществуват ограничения, но те се отнасят само за близко наблюдение, а това е изключено при туристически посещения поради недостъпност или отдалеченост.	Видът или територията не са подходящи за наблюдения поради обясност от безпокойство или несъзнателно унищожаване.
Наличие в близост на подходяща туристическа инфраструктура - Възможности за настаняване и изхранване	Има голям брой възможности за настаняване и изхранване	Ограничен брой възможности	Липса на възможности или при наличие те са с не добро качество
Възможности за пешеходен туризъм	Има налични изградени, публикувани и маркирани маршрути	Няма изградени маршрути, но има добри възможности за практикуване на пешеходен туризъм	Липсва такава възможност
Други атракции	Голям брой	единични	липсват

1.3. Защитени природни територии и зони в района на община Кюстендил

“Ние не сме наследили земята от дедите си, а сме я взели на заем от нашите деца”, гласи стара поговорка. Мнозинството от съотечествениците ни познават само малка част от това богатство и дори не могат да си представят неговото многообразие. За щастие още от древността нашите предци са имали съзнание за защита на някои територии с цел опазването им, както и несъзнателно на отелни видове животни или растения било като ресурс или просто като нещо красиво в естетически и духовен план. В по-ново време и след бързите темпове на унищожаване на природата в края на 19 и началото на 20 век природозащитата става основен

интерес на българското гражданско общество.

Това е отразено и в първите и изцяло съобразени със световните тенденции природозащитни актове на Третата българска държава – Наредба-закон за защита на родната природа и Правилник за прилагането ѝ от 1936г. Въз основа на тази наредба и на предложенията на българските учени и граждани са обявени едни от първите в Европа резервати и национални паркове в периода 1931-1936.

Днес след много исторически превратности отново имаме модерно природозащитно законодателство. Основните текстове регламентиращи защитените природни територии са в Закона за защитените територии и Закона за опазване на биологичното разнообразие. В България в зависимост от строгостта на режимите за защитата има следните защитени територии – резерват, национален парк, природна забележителност; поддържан резерват; природен парк; защитена местност. За опазване на местообитанията на защитените видове са обявени защитените зони, част от Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000.

В община Кюстендил има осем защитени територии – един резерват, четири защитени местности и три природни забележителности. И части от общината попадат в 7 защитени зони от Натура 2000 – шест по Директивата за местообитанията и 1 по директивата за птиците. На територията на общината се намират и два основни района за опазването на пеперудите в България.

ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ:

1. ВЕКОВНА БУКОВА ГОРА - МАНАСТИР СВ. ЛУКА Категория: Защитена

местност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Граница

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

2. ГРУПА СЕКВОИ - ЮЧБУНАР Категория: Природна забележителност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Богослов

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

3. ЗЕЛЕНИЯ РИД Категория: Защитена местност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Сажденик, с. Цървена ябълка

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

4. ЗЕМЕНСКИТЕ СКАЛИ Категория: Природна забележителност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Полска Скакавица

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

5. НАХОДИЩЕ НА АНАСОНОВ ЛОПЕН - С. ЦЪРВЕНЯНО Категория: Защитена местност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Цървеняно

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

6. НАХОДИЩЕ НА СКАЛНА МЕТЛИЧИНА Категория: Защитена местност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Полска Скакавица

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

7. СКАКАВИШКИ ВОДОПАД Категория: Природна забележителност

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Полска Скакавица

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

8. ЦЪРНАТА РЕКА Категория: Резерват

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Сажденик

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

ЗАЩИТЕНИ ЗОНИ:

1. ДОЛНИ КОРИТЕН Категория: ЗЗ по директивата за местообитанията

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Горно Уйно

2. Област: Кюстендил, **Община:** Трекляно, **Населено място:** с. Брест, с. Долни Коритен

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

2. ЗЕМЕН Категория: ЗЗ по директивата за местообитанията

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Буново, с. Гърбино, с. Дворище, с. Коняво, с. Копиловци, с. Полетинци, с. Полска Скакавица, с. Раждавица, с. Шипочано, с. Шишковци

2. Област: Кюстендил, **Община:** Трекляно, **Населено място:** с. Бъзовица, с. Габрешевци, с. Добри дол, с. Долно Кобиле, с. Злогош, с. Косово, с. Средорек, с. Сушица, с. Трекляно, с. Чешлянци

3. Област: Перник, **Община:** Земен, **Населено място:** гр. Земен, с. Блатешница, с. Враня стена, с. Дивля, с. Жабляно, с. Калотинци, с. Пещера, с. Раянци

4. Област: Перник, **Община:** Ковачевци, **Населено място:** с. Егълница, с. Калище, с. Лобош

5. Област: Перник, **Община:** Радомир, **Населено място:** с. Байкалско, с. Дебели лаг

6. Област: Перник, **Община:** Трън, **Населено място:** с. Докьовци, с. Пенкьовци

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

3. КОНЯВСКА ПЛАНИНА Категория: 33 по директивата за местообитанията

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Бобов дол, **Населено място:** с. Бабино, с. Голема Фуча, с. Горна Козница, с. Коркина, с. Мала Фуча

2. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Горна Гращица, с. Таваличево, с. Цървеняно

3. Област: Перник, **Община:** Радомир, **Населено място:** с. Байкалско, с. Драгомирово, с. Жедна, с. Житуша, с. Извор, с. Касилаг, с. Кленовик, с. Углярци

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

4. КЪРШАЛЕВО Категория: 33 по директивата за местообитанията

Местоположение:

Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Горановци, с. Горно Уйно, с. Гюешево, с. Дождевица, с. Долно Уйно, с. Долно село, с. Драговищица, с. Каменичка Скакавица, с. Кутугерци, с. Кършалево, с. Леска, с. Мазарачево, с. Преколница, с. Раждавица, с. Раненци, с. Ръсово, с. Соголяно, с. Стенско, с. Церовица, с. Чудинци

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

5. ОСОГОВО Категория: 33 по директивата за птиците

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Богослов, с. Вратца, с.

Грамаждано, с. Гърляно, с. Гюешево, с. Жиленци, с. Каменичка Скакавица, с. Ново село, с.

Преколница, с. Раненци, с. Савойски, с. Сажденик, с. Слокощица, с. Цървена ябълка

2. Област: Кюстендил, **Община:** Невестино, **Населено място:** с. Пелатиково, с. Раково, с. Страдалово, с. Чеканец

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

6. ОСОГОВСКА ПЛАНИНА Категория: ЗЗ по директивата за местообитанията

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Богослов, с. Вратца, с. Грамаждано, с. Гърляно, с. Гюешево, с. Жиленци, с. Каменичка Скакавица, с. Ново село, с. Преколница, с. Раненци, с. Савойски, с. Сажденик, с. Слокощица, с. Цървена ябълка

2. Област: Кюстендил, **Община:** Невестино, **Населено място:** с. Ваксево, с. Ветрен, с. Длъхчево-Сабляр, с. Друмохар, с. Еремия, с. Илия, с. Пелатиково, с. Раково, с. Рашка Гращица, с. Смоличано, с. Страдалово, с. Тишаново, с. Църварица, с. Чеканец, с. Четирци

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

7. ЧОКЛЪОВО БЛАТО Категория: ЗЗ по директивата за местообитанията

Местоположение:

1. Област: Кюстендил, **Община:** Кюстендил, **Населено място:** с. Буново

2. Област: Перник, **Община:** Радомир, **Населено място:** с. Байкалско

Регионална инспекция по околната среда и водите (РИОСВ): Перник

Орнитологично важни места

BG079 ОСОГОВО

Целеви видове

Бял щъркел, осояд, белоопашат мишелов, скален орел, сокол скитник, лещарка, планински кеклик, бухал, козодой, сив кълвач, черен кълвач, сирийски пъстър кълвач, среден пъстър кълвач, горска чулулига, ястебогушо коприварче, червеногърба сврачка.

Основни райони за пеперуди в България

49 ЗЕМЕНСКИ ПРОЛОМ

Целеви видове

Thymelicus acteon, Zerynthia polyxena, Parnassius mnemosyne, Pieris ergane, Lycaena dispar,

Pseudophilotes vicrama, Scolitantides orion, Glaucopsyche alexis, Maculinea alcon, Plebejus sephirus, Erebia medusa, Apatura ilia, Neptis sappho, Melitaea trivia, M. aurelia, Brenthis hecate.

Консервационно значими и редки видове пеперуди установени в района са:

Spialia phlomidis, Zerynthia cerisy, Leptidea duponcheli, Pieris krueperi, Poecilocampa alpina, Trichiura verenaе, Lemonia balcanica, Perisomena caecigena, Eumera regina, Lignioptera fumidaria, Erannis declinans, Nychiodes dalmatina, Proserpinus proserpina, Peridea korbi, Paradrymonia vittata streckfussi, Dichagyris renigera renigera, Spaelotis senna contorta, Conisania renati meszarosi, Perigrapha i-cinctum, Cucullia scopariae, Calocucullia celsiae, Amephana dalmatica, Lithophane lapidea, Dryobotodes sevardei, Agrochola wolfschlagerei, Agrochola thurneri, Moma alpium, Amphipyra micans, Polyphaenis subsericata, Pseudoxestia apfelbecki, Caradrina terreа, Praestilbia armeniaca, Pyrrhia victorina, Nycteola siculana, Simplicia rectalis, Orectis proboscidata, Ocnogyna parasita linaea, Phragmatobia placida, Euplagia quadripunctaria

25 ОСОГОВО

Целеви видове

Zerynthia polyxena, Parnassius mnemosyne, P. apollo, Colias caucasica, Scolitantides orion, Glaucopsyche alexis, Maculinea alcon, Polyommatus eroides, Coenonympha rhodopensis, Erebia medusa, E. pronoe, E. oeme, Neptis sappho.

Други консервационно значими видове: *Syngrapha rilaecacuminum, Autographa bractea, Shargacucullia prenanthis, Paradrina wulschlegeli schwingenschussi, Apamea maillardi, Apamea zeta, Apamea rubrireana, Hadenа caesia bulgarica, Mythimna andereggii pseudocomma, Divaena haywardi, Spaelotis senna contorta, Chersotis cuprea, Epipsilia grisescens, Euxoa vitta hercegovinensis, Nycteola siculana, Euplagia quadripunctaria.*

1.4. Списък на идентифицираните райони за наблюдение на обекти включени в подробното проучване:

Въз основа на горната методика, както и съобразяването с режимите на дейностите в защитените територии и зони бяха идентифицирани следните райони за наблюдение на избраните видове и местообитания, включени в настоящето Подробно проучване. Те ще са и основата на бъдещото развитие и растеж на природопознавателния туризъм в община

Кюстендил.

Идентифицираните райони за наблюдение на обекти включени в подробното проучване:

1. **КАНЬОНА ШЕГАВА**
2. **ВРЪХ ВИДЕН**
3. **КАНЬОНА ПРИ ЦЪРВЕНЯНО**
4. **ВОДОПАДА ПОЛСКА СКАКАВИЦА**
5. **ВОДОПАДА ПОЛСКА СКАКАВИЦА**
6. **ВЕКОВНА БУКОВА ГОРА ПРИ МАНАСТИРА СВ. ЛУКА, С. ГРАНИЦА**
7. **РЕКА ДРАГОВИЩИЦА ПРИ С. ДОЛНО УЙНО**
8. **ГОРСКА И СУБАЛПИЙСКАТА ЗОНА НА ОСОГОВО НАД Х. ТРИТЕ БУКИ**

И Х. ОСОГОВО

9. **ГРУПА СЕКВОИ В М. ЮЧБУНАР**
10. **ЗЕЛЕНИЯ РИД, С. САЖДЕНИК И С. ЦЪРВЕНА ЯБЪЛКА**
11. **РЕКА СТРУМА НАД С. РЪЖДАВИЦА**
12. **РЕКА БИСТРИЦА**
13. **ЧОКЛОВО БЛАТО**
14. **С. СТРАДАЛОВО, ДОЛИНАТА НА Р. ЕЛЕШНИЦА**
15. **ГОРСКА И СУБАЛПИЙСКАТА ЗОНА НА КОНЯВСКА ПЛАНИНА, ПЪТ**

КЪМ ТУ КУЛА

16. **ЗЕМЕНСКИТЕ СКАЛИ ПРИ С. ПОЛСКА СКАКАВИЦА**
17. **ГЪРБИНСКИЯ НАВЛАК**

1.5. Благодарности:

Предварителното проучване е осъществено по проект на Община Кюстендил и Община Конче „Повишаване на туристическия потенциал на общините Кюстендил и Конче - устойчиво съвместно бъдеще” с подкрепата на Европейския съюз, чрез Програма Интеррег-ИПП за трансгранично сътрудничество България -

Македония, ССИ No 2014ТС16I5СВ006. Съдържанието на публикацията е отговорност единствено на Община Кюстендил и по никакъв начин не трябва да се възприема като израз на становището на Европейския съюз или на Управляващия орган на Програмата. Екипът изказва

своята благодарност и на инж. Росица Плачкова, заместник кмет на община Кюстендил и на Мирослава Таскова за неоченимата помощ при работата на терен, ценните съвети и предоставените данни и материали.

1.6. Източници:

Регистър на защитените територии и защитените зони в България

<http://eea.government.bg/zpo/bg/index.jsp>

Владимиров, В. (ред.). 2014. Пилотна мрежа от малки защитени местности за опазване на редки растения в България. ИБЕИ – БАН & МОСВ, София.

Abadjiev, S., Beshkov, S., 2007. Prime Butterfly Areas in Bulgaria. — Pensoft Publishers, Sofia—Moscow, 222 pp.

Костадинова И., Граматиков М. (ред.) 2007, Орнитологично важните места в България и Натура 2000. БДЗП, Природозащитна поредица, Книга 11. София, 639 стр.

Тази публикация е направена с подкрепата на Европейския съюз, чрез Програма Интеррег – ИПП за трансгранично сътрудничество България – БЮР Македония, ССИ No 2014TC16I5CB006. Съдържанието на публикацията е отговорност единствено на Община Кюстендил и по никакъв начин не трябва да се възприема като израз на становището на Европейския съюз или на Управляващия орган на Програмата.